

MOČ IN RANLJIVOST VELENJSKEGA GOSPODARSTVA

dr. Primož Pipan

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika
primoz.pipan@zrc-sazu.si, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2707-618X>

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610502623_08

UDK: 911.375:338.45(497.4Velenje)

IZVLEČEK

Moč in ranljivost velenjskega gospodarstva

Prispevek obravnava dosedanji in morebitni prihodnji razvoj Velenja kot malega industrijskega mesta z vidika gospodarstva. Predstavljeni so kvalitativni podatki, povezani z gospodarsko močjo in ranljivostjo. Podatki so bili zbrani s pomočjo participativnega raziskovanja prek intervjujev in delavnic. Z metodo narativne analize predstavi različne narative o gospodarskem razvoju Velenja. Najprej so izpostavljene dominantne narative o uspešnem gospodarskem razvoju na temelju dveh starih velikih podjetij: Premogovnika Velenje in Gorenja. Sledijo alternativne narative o razvoju velenjskega gospodarstva, kot ga vidijo intervjuvanci in udeleženci delavnic, prispevek pa se dotakne tudi prihodnjih za gospodarstvo pomembnih prometnih povezav. Z vidika treh najpomembnejših izzivov za velenjsko gospodarstvo, ki so 1) ranljivo, na dveh podjetjih temelječe gospodarstvo, 2) nejasna usoda po zaprtju premogovnika ter 3) izseljevanje izobraženih mladih, nakaže razkorak na pogled o gospodarskem razvoju med večjimi starimi podjetji in manjšimi (novejšimi) podjetji.

KLJUČNE BESEDE

Velenje, Premogovnik Velenje, Rudnik lignita Velenje, Gorenje, participativno raziskovanje, geografija

ABSTRACT

The power and vulnerability of the Velenje economy

The article deals with the current and possible future economic development of Velenje as a small industrial town. Provided is qualitative data related to the economic power and vulnerability. Data collection was carried out by participatory research by means of interviews and workshops. Using the method of narrative analysis, it introduces various narratives about the economic development of Velenje. Firstly, two dominant narratives about the successful economic development based on two big old companies are pointed out: the Velenje Coal Mine and Gorenje. These are followed by alternative narratives about the development of the Velenje economy as seen by the interviewees and workshop participants. The article also touches on the future transport connections imperative for the economy. From the point of view of the three crucial challenges of the Velenje economy – it 1) being vulnerable, based on two companies only, 2) having unclear future after the coal mine closes down, and 3) Velenje facing emigration of highly educated young people – the article indicates a gap in the way economic development is seen by the big, old companies and small (younger) ones.

KEY WORDS

Velenje, Velenje Coal Mine, Velenje Lignite Mine, Gorenje, participatory research, geography

1 Uvod

Velenje se s 25.327 prebivalci (Prebivalstvo po starosti ... 2019) in 59 % delovnih mest v občini v sekundarnem sektorju (Delovno aktivno prebivalstvo ... 2015) uvršča med mala do srednje velika industrijska mesta (Tiran in sodelavci 2019). Zato je bilo kot pilotno območje v Sloveniji predmet raziskave v raziskovalnem projektu Svetla prihodnost za črna mesta: mala industrijska mesta v Evropi in njihovo soočanje s prevladujočimi post-industrijskimi diskurzi (2017–2020). Cilj projekta je bil poskušati prepoznati prednosti, ki lahko postanejo gonilo novega razvoja za mala industrijska mesta v Evropi, ki jih ne moremo obravnavati kot zastopljena (Bole in sodelavci 2020). To še posebno velja za Velenje, mesto, ki ga odlikuje visoka družbena trajnostnost (Tiran in sodelavci 2020), katere integralni del je gospodarstvo. Velenje se je na osnovi uspešnega gospodarstva v zgolj nekaj desetletjih razvilo v uspešno, izvozno usmerjeno mesto.

Namen prispevka je predstaviti kvalitativne podatke, povezane z razvojem velenjskega gospodarstva z vidika njegove moči in ranljivosti, zbrane s pomočjo participativnega raziskovanja prek intervjujev in delavnic. Nekateri podatki so bili delno objavljeni v projektnih poročilih za posamezne delovne sklope, javno objavljenih na projektni spletni strani (Bright Future ... 2019), sicer pa so del delovnega gradiva raziskave. Poskus sondaže primarno ne temelji na predstavljanju podatkov iz raznih statističnih baz, ampak se osredini na narative o velenjskem gospodarstvu, kot jih vidijo intervjuvanci in udeleženci delavnic, ki s svojega vidika pomembno dopolnjujejo dominanten diskurz o gospodarskem razvoju Velenja.

To je pomembno zato, ker je Velenje po bliskovitem in uspešnem gospodarskem in prostorskem razvoju na zgodovinskem križpotju, kamor sodi načrtovano zapiranje Premogovnika Velenje, prestrukturiranje Gorenja, ki je od 2018 v lasti kitajskega podjetja Hisense, ter razvojni izzivi ostalih sedanjih in prihodnjih podjetij v Velenju.

2 Metodologija

Marca 2018 smo na temo vsebinskih sklopov izvedli 33 krajših uličnih intervjujev z naključnimi prebivalci Velenja; 16 zaposlenih, 2 nezaposlena in 15 upokojencev starih med 27 in 82 let, od tega 14 moških in 19 žensk (Bole in sodelavci 2018), kjer smo se seznanili s splošnim vzdušjem v Velenju, najbolj izrazitimi problemi in prednostmi, ki jih ima mesto. Nato smo s predstavniki različnih sektorjev, izbranih po modelu četverne vijačnice (angl. *quadruple helix model*), izvedli 20 polstrukturiranih intervjujev dolgih med 20 in 90 minut. S področja gospodarstva je bilo 12 intervjujev, s področja civilne družbe tri, s področja občine dva, s področja znanosti in kulture pa štiri. Prepoznane vrzeli v znanju smo jeseni 2018 zapolnili še z 11 dodatnimi strukturiranimi intervjuji z ustreznimi strokovnimi sogovorniki (Tiran in sodelavci 2019). Med novembrom 2018 in aprilom 2019 smo v Velenju izvedli tri participativne delavnice, na podlagi katerih smo izdelali oceno družbene trajnosti v Velenju. Na delavnice smo povabili 36 predstavnikov različnih sektorjev. Skupno se je delavnic udeležilo 24 različnih oseb. Po oblikovanju končne ocene družbene trajnosti so udeleženci razvrstili deset slabosti oziroma ključnih razvojnih problemov Velenja – od najbolj do najmanj pomembnega. Vsi trije najpomembnejši problemi so bili povezani z ranljivostjo gospodarstva Mestne občine Velenje, in sicer: 1) ranljivo, na dveh podjetjih temelječe gospodarstvo, 2) nejasna usoda po zaprtju premogovnika ter 3) izseljevanje izobraženih mladih.

Glede na to, da je participativno raziskovanje pokazalo, da ima za prihodnji razvoj Velenja odločilen pomen gospodarstvo, sem se odločil, da bom podrobneje osvetlil raziskavo z vidika moči in ranljivosti velenjskega gospodarstva. Težišče raziskave je 14 intervjujev, ki sem jih opravil sam, to je 12 intervjujev s predstavniki gospodarstva, kjer so zastopana velika (2), srednja (4) in mala podjetja (6), en intervju s predstavnikom izobraževanja in krajši ulični intervju z naključnim prebivalcem Velenja. Poleg tega sem uporabil še mnenja iz intervjuja s predstavnikom civilne družbe in udeležencev delavnic. Mnenja

intervjuvancev in udeležencev delavnic dopolnujem z nekaterimi relevantnimi pisnimi viri na temo velenjskega gospodarstva.

Za analizo sem uporabil metodo narativne analize, ki uporablja besedila, kot so zgodbe, avtobiografije, terenske zapiske, pisma, pogovore, intervjuje, družinske zgodbe, fotografije in ostale predmete ter življenjske izkušnje kot enote analize za raziskavo in razumevanje, kako si ljudje ustvarijo mnenje v njihovem življenju (Clandinin in Conelly 2000; Conelly in Clandinin 2006). Intervjuji nam posredujejo teme, dogodke in mnenja, iz katerih lahko sestavimo dve vrsti narativ, to so dominantne narative, o katerih se odprto razpravlja v družbi, in alternativne ali skrite narative oziroma manj slišani glas(ovi), ki so občasno v nasprotju z dominantnimi narativami. Alternative narative so še posebno pomembne, saj z njihovo pomočjo od spodaj navzgor lahko zasnujemo razvojne strategije za prihodnost prirejene specifičnim mestom, kot je na primer industrijsko mesto Velenje.

V nadaljevanju tretje poglavje predstavi velenjsko gospodarstvo na temelju velikih starih podjetij ter iz njih izhajajoči ustvarjalnost in inovativnost. Četrto in peto poglavje predstavi alternativni pogled na razvoj velenjskega gospodarstva, pogled majhnih starih in novih podjetij ter pomen novih prometnih povezav za velenjsko gospodarstvo.

3 Velenje – uspešno gospodarstvo na temelju »starih korporacij«

Uspešen razvoj Velenja je rezultat tesne povezanosti med Rudnikom lignita Velenje, podjetjem Gorenje in občino Velenje, kar v svojih spominih opisuje Nestl Žgank, prvi direktor rudnika in tvorec sodobnega Velenja (Žgank 1999). Začetek razvoja velenjskega gospodarstva je bil rudnik, ki je postal tudi prvi generator gospodarske inovativnosti. Intervjuvanec iz velikega podjetja in udeleženci delavnic menijo, da

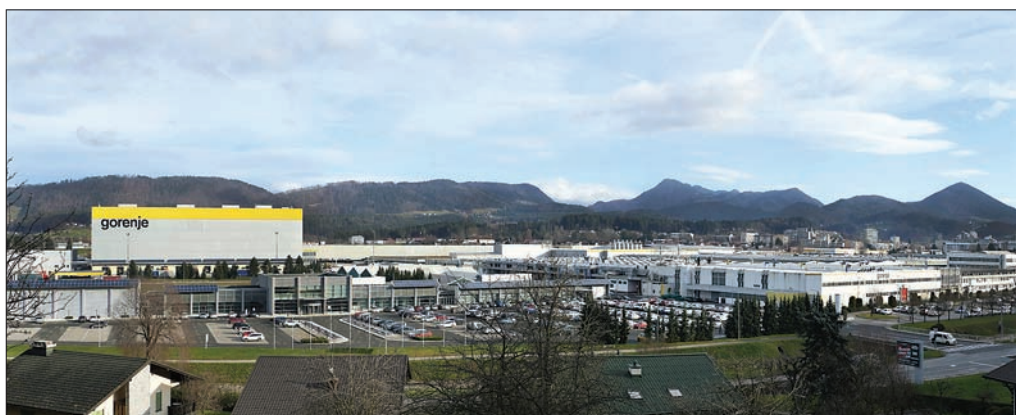
BLAŽ VERBEČ (VIR: MUZEJ VELENJE)

Slika 1: Pogled na deponijo premoga in poslopja podjetij Esotech in Premogovnika Velenje s Termoelektrarno Šoštanj v ozadju leta 2008.

je Premogovnik Velenje verjetno najbolj urejen premogovnik v Evropi. Ni tipičen rudnik, saj je izredno čist – Velenje pa je odprto, svetlo, čisto mesto. Intervjuvanec iz velikega podjetja to oriše z izjavo: »*Tipična rudarska mesta niso čista mesta*«. Poleg čistoče in urejenosti ima rudnik še vedno vso spremljajočo trajno nameščeno rudarsko infrastrukturo. Nasprotno so novejši rudniki po zahodni Evropi samo še skupek začasno nameščene rudarske infrastrukture, ki se s kapitalom premakne drugam, kakor hitro pridobivanje rude ni več ekonomsko upravičeno. Premogovnik Velenje je utemeljitelj Velenjske odkopne metode in imetnik mednarodnega patenta za odkopavanje premoga v debelih premogovnih slojih. Nemški rudarsko-geotehnološki inštitut »DMT« iz Essna mu je podelil priznanje in naslov referenčne točke za rudarstvo z vidika tehniške in tehnološke razvitosti in projektantske usposobljenosti na območju Jugovzhodne Evrope.

Rudnik je kot velik zaposlovalec delovne sile v Velenje privabljal številne priseljence iz ostalih območij Slovenije ter drugih republik nekdanje Jugoslavije (slika 1). Za mnoge od njih je bil tudi odskočna deska v njihovi prihodnji poklicni karieri. Prebivalec Velenja, nekdanji rudar, ki se je pred več kot 40. leti po končani osnovni šoli iz Bosne in Hercegovine priselil v Velenje, izpostavlja izredno visoke selekcijske kriterije za vpis na srednjo rudarsko šolo v Velenju. Od desetih avtobusov učencev s končano osnovno šolo iz njegove regije, ki so šli v Velenje na vpis, jih je bilo sprejetih le za en avtobus bodočih dijakov. Za ostalih devet avtobusov učencev ni opravilo zdravniškega pregleda in so se vrnili nazaj domov v Bosno in Hercegovino. Rudar v Premogovniku Velenje torej ni mogel postati vsakdo. Prebivalec je pozneje profesionalno deloval še na drugih področjih, med drugim v športu in izobraževanju. Podobno velja za priseljence iz drugih območij Slovenije. Intervjuvanec iz malega podjetja, ki se je v Velenje primarno priselil zaradi delovnega mesta v rudniku, je po končani karieri v rudniku delal v številnih drugih podjetjih, preden je v Velenju naposled ustanovil svoje lastno podjetje.

Vloga glavnega generatorja gospodarske moči in inovativnosti Velenjskega gospodarstva je z rudnika prešla na Gorenje (slika 2). Razmišljanje, zakaj je bilo zaradi Gorenja velenjsko gospodarstvo uspešno, v svojih spominih podaja gospodarstvenik Srečko Jamnišek, ustanovitelj prvega jugoslovanskega lokalnega odbora mednarodnega združenja študentov ekonomije AIESEC v Beogradu in poznejši član uprav podjetij Železarna Zenica, EMO Celje, Intertrade in Ljubljanska banka: »*Medtem pa je v sosednji vasi Gorenje in kasneje v Velenju Ivan Atelšek od Italijanov kupil licenco za proizvodnjo električnih štedilnikov, pobral nekaj emajlirskih kadrov iz Emajlirke v Celju, predvsem tiste, ki sta jih Panza in Čendak nagnala v čimprejšnjo upokojitev. Sorazmerno hitro je zgradil veliko in danes v evropskem merilu ugledno tovarno gospodinjskih aparatov, ki na trgu resno šteje in konkurira zelo velikim svetovnim firmam iz te dejavnosti. Prav je imel in čestitam mu. Prednost je imel predvsem v tem, da ni bil obremenjen s kombinacijo mojstrske miselnosti, malomeščanstva in funkcionarstva najslabše vrste. Čestitam mu. Dejstvo je, da bi se prav Emajlirka v Celju morala razviti v tovarno kot je danes Gorenje. Slovenci lahko rečemo, da smo lahko*

Slika 2: Gorenje je največji zaposlovalec v Velenju in drugo največje izvozno podjetje v Sloveniji.

srečni, da so vsaj Velenjčani bili toliko pametni in imeli zelo sposobnega, neobremenjenega in agresivnega Atelška ter zgradili in postavili na noge danes tako ugledno tovarno. Ko pa so vrli funkcionarji v Emajlirki v Celju, skupaj z mojstri pa tudi z nekaterimi vrliimi inženirji spodnesli direktorja Vebra, (mislim da v letu 1965) je bil razpisan natečaj za direktorsko mesto. Prijavil se je tudi Ivan Atelšek. Sprejet pa ni bil, ker so kadrovik Veninšek in sindikalist Panza ter analitik in sekretar Čendak ugotovili, da je Atelšek samo tehnik, prav tako kot je bil Veber in da mora za direktorja priti kakšen inženir. Zadeva okoli razvoja tovarne je bila že toliko kritična, da so celo oni morali poklekniti pred nazivom 'inženir'. Ker pa so bili inženirji v tovarni še premladi in med sabo strahoviti skregani, so za direktorja postavili inženirja ekonomije Lojzeta Ilgo, ki je svoj čas že bil komercialni direktor v tovarni in so bili prepričani, da ga bodo obvladovali. Ing. Ilgo je že prvič odšel iz tovarne iz obupa, sedaj pa je menil, da bo kot generalni direktor vendarle uspel nekaj narediti. A ni. Obupal je tudi tokrat in po dveh letih ponovno zapustil tovarno. « (Jamnišek 2004, 158–159).

Danes je Velenje zaradi Gorenja tretje najbolj izvozno usmerjeno mesto v Sloveniji za Novim mestom in Ljubljano. Skupina Gorenje, ki je za novomeško Krko drugo najbolj izvozno usmerjeno podjetje v Sloveniji, je leta 2015 predstavljala desetino celotnega izvoza Slovenije (Bole in Nared 2020). Slovenska biografija navaja Ivana Atelška, tvorca koncerna Gorenja kot mladega, sposobnega in že v tistih časih podjetniško naravnane gospodarstvenika, ki je uspel uveljaviti večino svojih predlogov. »Naveza Rudnika lignita Velenje in Gorenja je dajala ključni pečat gospodarskemu, kulturnemu in socialnemu razvoju Saleške doline in širše regije.« (Lorenčič 2013).

Gorenje je pomembno vplivalo za razvoj kopice manjših podjetij v Velenju in širši okolici, ki so se razširila oziroma, iz katerih so pozneje izšla nova podjetja. Eno takšnih je podjetje NIEROS Metal v Slovenj Gradcu na Koroškem, svetovno znan vrhunski proizvajalec nerjaveče opreme za razne industrije. Leta 1972 je takratna tovarna kos in srpov v resnejših težavah prišla pod okrilje Gorenja kot Gorenje Fecro: »Gorenje in Gorenje Fecro sta odprla novo stran svojega razvoja – nadaljevali sta se prenova in širitev tovarne. Naslednje leto so zgradili sodoben objekt, v katerem so začeli proizvajati gospodinjsko opremo, pomivalna korita, dele za peči in štedilnike, pladnje in gospodinjski pribor.« (Čas Zajc 2018, 52; Potočnik 1993).

Gorenje Fecro je postalo vodilni dobavitelj intralogistike v Jugoslaviji (Zgodovina podjetja NIEROS... 2019). Pozneje se je podjetje osamosvojilo, spet skoraj propadlo, danes pa uspešno posluje. Gorenje je marsikaterega podjetnika tudi vzgojilo. Primer povezovanja novih mladih podjetij in velikih »starih« korporacij je podjetje Autotech iz Velenja. Njegov ustanovitelj je leta 2018 izstopil iz Gorenja, ustanovil zagonsko podjetje v okviru SAŠA inkubatorja in prvi posel kot zunanji izvajalec pridobil od Gorenja (Bizovičar 2019). Leta 2019 je imel Autotech po podatkih direktorja že 13 zaposlenih, poslovno pa je sodeloval z mnogimi domačimi in tujimi podjetji.

Ustvarjalnost in inovativnost Velenja sta na visoki ravni. Med drugim se izkazujeta z zelo močno koncentracijo prijav patentov. Občina Velenje se s 5,8 patentov na 1000 prebivalcev uvršča na 8. mesto v Sloveniji, kar je največ med mesti tega velikostnega reda v Sloveniji (Kozina in Bole 2018). V kategoriji velikih, srednjih in malih mest (Kozina in Bole 2018) se pred Velenje uvrščata le občini Radovljica s 7,9 (3. mesto) in Ljubljana s 6,6 (5. mesto). Ostalo so podeželska središča: Železniki 9,35 (1. mesto), Šempeter - Vrtojba 8,05 (2. mesto), Horjul 7,4 (4. mesto), Žiri 6,4 (6. mesto) in Loška dolina 6,3 (7. mesto). Druga, z Velenjem primerljiva mesta, se uvrščajo slabše od njega: Novo mesto s 4,5 (16. mesto), Maribor s 4,05 (19. mesto), Kranj s 3,6 (23. mesto) in Koper z 2,7 (44. mesto).

Po številu prijavljenih patentov v Sloveniji v obdobju 1991–2016 je Velenje skupaj s Kranjem in Novim mestom na tretjem mestu (3 %) za Ljubljano (31 %), ki ji z velikim zaostankom sledi Maribor (7 %). Gorenje je samo v letu 2019 prijavilo skupno 12 patentov, ostala velenjska podjetja, kot so HTZ, Premogovnik Velenje in ELPA, pa precej manj (Bole in Nared 2020).

Za promocijo inovativnosti v Gorenju skrbi Korporativna univerza Gorenje. Znanje in izkušnje pri razvoju novi tehnologij za ekološko sanacijo okolja podjetij Esotech in Eurofins Erico, se prenašajo naprej v Visoki šoli za znanosti o okolju. Gorenje podpira tudi izobraževalno razvojno platformo projekta Vzorčno mesto, ki deluje v sklopu Ljudske univerze Velenje in se ukvarja z novimi inovativnimi interaktivnimi pristopi v izobraževanju (Tiran in sodelavci 2018).

4 Ali bi lahko bilo bolje? Alternativni pogled na razvoj velenjskega gospodarstva

Največja ranljivost velenjskega gospodarstva je odvisnost od dveh največjih podjetij – Gorenja in Premovnika Velenje, ki zagotavljata slabo polovico delovnih mest v občini. Prvemu že dalj časa preti zaprtje – po nekaterih pozivih naj bi se to namesto leta 2054, ko se izteče življenjska doba šestega bloka TE Šoštanj, zgodilo že leta 2030 –, drugi pa je pred velikimi spremembami, saj ga je leta 2018 kupilo kitajsko podjetje Hisense (Tiran in sodelavci 2019).

Mnenje nekaterih intervjuvancev iz malih podjetij je, da se je del srednjega menedžmenta Gorenja pred prodajo Hisense-ju bolj kot z dolgoročnim prestrukturiranjem ukvarjal, kako naj ohrani svoje trenutne pozicije in s tem visoke plače. Preden je kitajski Hisense kupil Gorenje, se je zanj zanimal japonski Panasonic. Razlogi o odstopu Panasonica od namere za nakup Gorenja leta 2016 javno niso znani (Tiran in sodelavci 2018).

Premogovnik Velenje in Gorenje imata mnoga hčerinska podjetja, ki so preveč odvisna od matičnih podjetij ali državnih subvencij (Grgič 2018; Tiran in sodelavci 2019). Število zaposlenih v družbah za zaposlovanje invalidov v Savinjsko-Šaleški regiji je visoko nad slovenskim povprečjem. Avberšek (2006) navaja, da je sedem podjetij za zaposlovanje invalidov imelo 1965 zaposlenih, kar pomeni eden zaposlen v invalidskem podjetju na 11 zaposlenih v gospodarstvu, to pa je petkrat več od slovenskega povprečja. Največje slovensko invalidsko podjetje HTZ v lasti rudnika je leta 2017 od države prejelo 7,1 milijona evrov, Gorenje I.P.C. pa 4,7 milijona evrov, s čimer sta bila peti in osmi največji prejemnik državne pomoči v Sloveniji (Grgič 2018). Redka primera uspešne gospodarske osamosvojitve sta podjetji Esotech in Erico Eurofins, slednje je s pridružitvijo strateškemu tujemu partnerju postalo del globalne multinacionalke.

Sogovorniki opozarjajo, da se mora Velenje pripravljati na dolgoročno prestrukturiranje, modernizacijo industrije; »Industrija 4.0« in prihod drugih podjetij, ki bodo sčasoma postala glavni zaposlovalci v Šaleški dolini (Bole in sodelavci 2018). Intervjuvanci na splošno menijo, da ima Občina Velenje posluš za ustvarjanje novih delovnih mest v novih podjetjih, kar bi zmanjšalo odvisnost od Premogovnika Velenje in Gorenja. Občina je uredila novo obrtno cono, v kateri je večina zemljišč že razprodana. Z vidika prilagajanja spremenjenim gospodarskim razmeram je zelo pomemben SAŠA inkubator (slika 3); podjetniški inkubator Savinjsko-Šaleške regije, ki ga občina intenzivneje podpira od leta 2014. Pod njegovim okriljem delujoča zagona podjetja so leta 2017 ustvarila 23 delovnih mest.

Kljub temu pa zlasti intervjuvanci iz malih podjetij menijo, da se to dogaja 10 do 15 let prepozno z vidika občinske podpore podjetniškemu inkubatorju: »*Trenutno, saj kot pravim, gre v pravo smer, zdaj s pojavom teh spodbud, ampak z nekajletno zamudo. Te aktivnosti bi se morale že prej 'startati' in bi zdajle že imeli več rezultatov vidnih.*« (D5) (Bole in sodelavci 2018).

Podjetniški inkubator je del tradicionalne inovacijske in poslovne kulture v Velenju, na temelju katere so zrasla mnoga uspešna mala podjetja. Starejša mala podjetja, ki niso izšla iz SAŠA inkubatorja izpostavljajo velike težave s pridobivanjem proizvodnih prostorov po ugodnih cenah ali zemljišč zanje. Zato so se mnoga preselila iz občine, druga slovenska in tuja podjetja pa niso bila zainteresirana za investiranje v nove proizvodne zmogljivosti v Velenju (Tiran in sodelavci 2019).

Intervjuvanci iz malih podjetij menijo, da bi Mestna občina Velenje lahko že prej stopila naproti manjšim podjetjem in jim pod ugodnimi pogoji priskrbela prostore za njihovo dejavnost in s tem začela dolgoročno prestrukturiranje velenjskega gospodarstva. Izpostavljajo, da je bilo po letu 1991 mnogo pobud za investicije v velenjsko gospodarstvo – tudi s strani tujih investitorjev, ki pa žal niso bile uresničene. To potrjujeta tudi dva sogovornika: »*Oni so pa hoteli vse tiste 'mašine', ki so jih imeli, prestaviti k nam. Moral bi imeti halico. Je nimaš.*« (D 29); »*Ker pred časom enostavno ni bilo nekih lokacij, da bi se firme kot mi, recimo, lahko širile.*« (D 22).

Intervjuvanci z malih podjetij menijo, da je Velenje (občinska uprava) premalo aktivna pri privabljanju mednarodnih podjetij, ki delujejo v drugih panogah kot Gorenje, da bi investirali v Velenju:

»Mesta, kot je Kočevje (Yaskawa, op. a.), kot je zdaj Logatec (Sumitomo, op. a.), kjer prihajajo noter te dobre japonske firme. Se malo čudim, da pa v Velenju ne moremo nekaj takega sèm pripeljati.« (D 29).

Nekateri intervjuvanci iz malih in srednje velikih podjetij menijo, da je največji problem Velenja ta, da so ljudje premalo podjetni: »Nepogumni, bom rekel. Pri nas mladina 'ful' tako gleda, ja pač Gorenje imaš 'ziher' plačo, rudnik, TEŠ, mislim tako. Pa Skaza še mogoče, kar pa ... Da bi se pa kdo tako lotil podjetništva, ga je pa zelo težko prepričati.« (D 3).

Nekateri vidijo vzroke za manj podjetno klimo v dediščini socializma: »Zdaj so naredili sicer eno obrtno cono. A veste, saj to zdaj mesto samo ... Če ni podjetnih ljudi, potem tako nima nobene veze. Podjetnih ljudi pa ni, zato ker je preveč te sociale, pa preveč je 'fajn' na svetu tule. In zdaj, če ne delaš, dobiš, ne vem, štiristo evrov, če pa delaš, pa tam v Gorenju pa tudi šeststo, sedemsto. Tako da ja, res moraš biti malo 'prtegnjen', da delaš.« (D 18).

Nekateri intervjuvanci menijo, da je pomemben omejitveni razvojni dejavnik v Velenju »knapovska« mentaliteta, ki jo na eni strani označujejo elementi klientelizma, nepotizma in korupcije, na drugi strani pa neambicioznost in resigniranost. Po mnenju predstavnika civilne družbe se za menedžerje v podjetjih ne izbere sposobnih ljudi, pač pa ti pridejo do svojega položaja prek poznanstev: »Vidim problem v Gorenju. Vem, da delajo, so pridni, ampak je veliko 'mučk', zaradi česar poleg Gorenja tudi še ene druge firme malo stagnirajo. Jaz vidim problem v tej rudniški, knapovski mentaliteti. Vedno so isti vodilni kadri, ki samo krožijo, ampak to ni dobro.« (D1) (Bole in sodelavci 2018).

Intervjuvanci iz malih podjetij menijo, da se mora Velenje kot mesto usmeriti iz klasične predelovalne industrije z majhno dodano vrednostjo v nove načine razvoja: »Mi bi morali začeti res znanje prodajati. In znanje nam ven beži iz mesta. Ker mi imamo srednje šolstvo zelo močno, medtem ko visoko šolstvo pa ni. In to se pravi, vsi, ki grejo študirat, grejo ven, nazaj pa ne pridejo. Ker ni takih delovnih mest za njih.« (D 16).

ALJOŠA VIDEČIČ (VIR: SAŠA INKUBATOR)

Slika 3: SAŠA inkubator ima pomembno vlogo pri razvoju in promociji podjetništva v Savinjsko-Šaleškem območju. Prireditve z naslovom »Future 4.0 – kjer zagonska podjetja srečajo industrijske korporacije«, ki je v Velenju potekala med 19. in 20. novembrom 2019, se je udeležilo 300 oseb iz Slovenije in tujine.

Isti intervjuvanec je šel v teh pogledih še nekoliko dlje, saj bi razvoj visokih tehnologij vplival tudi na privabljanje bolj kvalificirane delovne sile: »Moja osebna želja je pa taka, da bi pripeljali novo industrijo v Velenje. Malo drugačno. V bistvu digitalno industrijo. Tisto, ki ne onesnažuje okolja. Tisto, ki daje priložnost točno tem mladim malim 'start-upom', ki lahko zelo hitro rastejo z malimi stroški, zgolj z idejo, prodajo znanja in izkušenj. To bo pa tudi pripeljalo k temu, da bo v prihodnosti v mesto prihajala čisto druga struktura ljudi, drugačni priseljenici. Tako okolje, kot ustvariš, taki ljudje bodo prišli. Če imaš ti staro klasično industrijsko okolje, bodo prihajali navadni, mogoče celo nekvalificirani delavci, ki bodo pričakovali samo navadna 'simpl' preprosta dela. Če boš pa ti ustvaril neko okolje, kjer bodo inštituti, kjer bodo, ne vem, tehnološki parki, vzorčna mesta in podobne stvari, bodo prihajali pa tudi drugačni ljudje. Mislim, da je veliko možnosti razvoja mesta v to smer«. (D 16). Intervjuvanec iz malega starega podjetja meni, da to ne sme biti industrija, povezana izključno z avtomobilsko industrijo, saj je takšnih primerov v Sloveniji že preveč, ampak nekaj novega, bolj inventivnega.

Velenje bi bilo danes z vidika gospodarstva bolj diverzificirano in manj ranljivo, če v preteklosti politično ne bi ustavili razvoja kemične industrije. Intervjuvanec iz gospodarstva: »Napaka je bila, da se takrat ni dokončal projekt kemijske industrije, ki bi lahko zdaj prinašala precej novih delovnih mest. Pa bi se jo transformiralo iz takratne kemične predelave premoga v neke bolj napredne tehnologije. Pozablja se na ostale panoge, ki bi se jih lahko v tistem času tudi razvijalo. Projekt je že bil narejen, potem so pa rekli, da se mora ustavit, čisto politično, zato ker bi sicer Velenje prehitro raslo in bi imelo preveč industrijskega potenciala.«. (D 5).

Enako v svojih spominih piše tvorec Velenja Nestl Žgank (1999, 190): »Odšel sem zaradi Veletrga, v ozadju vsega pa je bil skoraj zagotovo EKK (Energo-kemični kombinat Velenje, op. a.), saj so vodilni politiki na vse mogoče načine poskušali onemogočiti njegovo izgradnjo.« Ideja o uplinjevanju velenjskega lignita za njegovo čim bolj smotrno izrabo še danes ni zaživela v praksi.

Slika 4: Družmirsko jezero ob Termoelektrarni Šoštanj je zaradi pogrezanja po rudarjenju še pokrajina v nastajanju (Sterbenk 2004). Že v bližnji prihodnosti bo postalo največje jezero v Saleški dolini s potencialom za gospodarski razvoj (Topič in sodelavci 2017; Špeh in sodelavci 2019).

Zaradi bega možganov, še posebno izseljevanja izobraženih mladih, ima Velenje v zadnjem obdobju negativen selitveni prirast. Mladi se po študiju drugod v Sloveniji ali v tujini redkeje vračajo domov, saj so preveč kvalificirani glede na trenutno ponudbo delovnih mest, ki bolj ustrezajo manj izobraženi in kvalificirani delovni sili (Tiran in sodelavci 2019). Drug pomemben izziv je staranje prebivalstva (Kotnik 2019). Indeks staranja je precej nižji od slovenskega povprečja, vseeno pa se je delež starejših od 65 let od leta 2000 do danes več kot podvojil in znaša 17,8 % (Prebivalstvo po starosti ... 2019).

Ena od možnih prihodnjih razvojnih usmeritev z vidika diverzifikacije velenjskega gospodarstva je turizem. Največji turistični potencial premorejo bližnja jezera, grad, muzeji, modernistična arhitektura ter industrijska in socialistična dediščina (Apih in sodelavci 2016; Tiran in sodelavci 2018). Vendar pa nekateri intervjuvanci menijo, da turizem ne more rešiti razvojnih dilem Velenja ter da načrti za hotel na vodi niso realni. Udeleženci delavnic so opozorili, da je za turistično panogo v Sloveniji značilno pomanjkanje delovne sile zaradi nizkih plač in napornega ter fleksibilnega delovnega časa. Vprašanje je torej, kdo bo delal v velenjskem turizmu? Verjetno to ne bo delovna sila iz Velenja, ampak od drugod. Intervjuvanec iz gospodarstva je izpostavil, da je kadrovski bazen omejen že za manj kvalificirane delavce v obstoječih podjetjih. Če Gorenje nekaj svoje delovno intenzivne proizvodnje pred leti ne bi preselilo v Srbijo, potem bi mu zdaj že primanjkovalo delavcev. Udeleženci delavnice so izpostavili, da so velenjska jezera in vodno bogastvo lahko na voljo tudi za kaj drugega kot zgolj za turizem. Ribogojstvo bi lahko nudilo 80 delovnih mest, ki bi bila primerna za delavce iz rudnika z »... osemurnim šifrom od šestih do dveh«.

5 Velenjsko gospodarstvo in prometne povezave

Z vidika prometne dostopnosti večina intervjuvancev iz podjetij poudarja izreden pomen gradnje štiripasovne hitre ceste od obstoječe avtoceste A1 do Velenja in naprej na Koroško. Intervjuvanci menijo, da odsotnost nove ceste pomeni pokop za razvoj velenjskega gospodarstva, s tem pa tudi za razvoj Velenja. Pomembna skrita interpretacija alternativne vizije gospodarskega razvoja Velenja je, da je diskurz o ključnem pomenu gradnje štiripasovne hitre ceste za prihodnji uspešen industrijski razvoj Velenja lažen. To je izpostavil intervjuvanec iz malega podjetja in ne iz velikega »starega« podjetja, kot je na primer Gorenje, mimo katerega je načrtovana trasa nove hitre ceste. Ali je hitra cesta zares ključen pogoj za uspešen gospodarski razvoj Velenja, kaže primer japonske multinacionalke Yaskawa. Ta se je leta 2017 odločila za investicijo v novo tovarno v Kočevju, ki je od Velenja precej bolj oddaljeno. Razmišljanje intervjuvanca iz malega starega podjetja na to temo je naslednje: »Jaz sem se 'x-krat' vozil po tej cesti iz Ljubljane do Kočevja, pa vem, kakšna je ta cesta, ampak glej. Se pravi, ni zdaj samo cesta tisto 'gljih' 'ta glavno' vprašanje«. (D 20).

Druga skrita narativa je mnenje drugega intervjuvanca, da je sprejeta trasa hitre ceste skozi Velenje škodljiva za načrtovani trajnostni turizem ob jezerih. Hitra cesta – štiripasovnica bo tekla skozi edini še nepozidani del mesta blizu Velenjskega in tik ob Škalskem jezeru ter bo tako mesto odrezala od jezer. Mnenje intervjuvanca je, da bo negativno vplivala na naravno okolje in spodbujala razvoj dnevnega masovnega turizma, ki temelji na individualni mobilnosti z avtomobili namesto večdnevnih gostov. Z izbiro drugačne trase za novo cesto bi dragocena zemljišča ob šaleških jezerih ostala na razpolago za prihodnji razvoj mesta, predvsem turizma (Bole in sodelavci 2018).

Morda bi bila z vidika prometne dostopnosti med Velenjem in Koroško bolj smiselna nova sodobna dvopasovna regionalna cesta z izven nivojskimi križanji. Ta bi Velenje skozi predor povezala s Koroško in Avstrijo in bi tovornjakom omogočala hitrosti do 90 km/h. Povprečni dnevni letni promet med Velenjem in Gornjim Doličem je namreč 9.501 vozil (Podatki o prometu 2018). Vzporedno s cestnim predorom do Koroške bi lahko v skladu s sodobnimi načrtovalskimi standardi zgradili še železniški predor in novo oz. posodobljeno železniško progo do Avstrije. S tem bi se navezali na železniško postajo Šentpavel v Labotski dolini na hitri Železniški progi Celovec-Dunaj v izgradnji (Rozman 2019;

Zajc in sodelavci 2019a; 2019b). Če bi Velenje in Koroška to zahtevala, bi to tudi dobila. Tako bi imelo velenjsko gospodarstvo konkurenčno prednost pred ostalo Slovenijo, saj bi prvo dobilo novo sodobno in hitro železniško povezavo neposredno do evropskega železniškega TEN-T koridorja. To bi bila pomembna konkurenčna prednost za Gorenje, drugega največjega izvoznika v Sloveniji. To pa bi pomenilo večjo zanimivost za potencialne tuje investicije v velenjsko gospodarstvo.

Brez obstoječih in morebitnih novih delovnih mest za bolj izobražene Velenjčane prav načrtovana hitra cesta predstavlja nevarnost, da bo še bolj spodbujala dnevno mobilnost izobraženih Velenjčanov v Ljubljano ali morda pozneje v Avstrijo. Načrtovana hitra cesta lahko po zgraditvi celotne trase razvojne osi med Dravogradom in Belo Krajino postane nov tranzitni koridor za Jugovzhodno Evropo.

6 Sklep

Velenje se je doslej uspešno spopadalo z gospodarskimi krizami, tudi po zaslugi razvitih krajevnih praks sodelovanja in dialoga med različnimi deležniki. Prepletenost Premogovnika Velenje in Gorenja z občino ter kroženje kadrov na tej relaciji je bila v preteklosti za Velenje pozitivna zaradi vlaganj dobičkov podjetij v lokalni razvoj. Ta največja prednost Velenja pa je tudi njegova največja ranljivost. Zaradi pomanjkanja neobremenjenega pogleda zunaj okvirov obstoječega razmišljanja lahko to negativno vpliva na prihodnji gospodarski razvoj Velenja, saj je ranljivo zaradi odvisnosti od dveh velikih zaposlovalcev.

Centri gospodarskega odločanja se selijo izven lokalnega in regijskega območja. Lastnik Premogovnika Velenje skupaj z bližnjo Termoelektrarno Šoštanj je Holding slovenske elektrarne s sedežem v Ljubljani, kamor bo po napovedi iz leta 2019 sedež Gorenja selil tudi njegov novi kitajski lastnik Hisense. Čeprav naj bi proizvodna dejavnost Gorenja ostala v Velenju, se upravni del podjetja seli v Ljubljano, kar bi lahko imelo za Velenje dolgoročne posledice tudi z okrepljenim izseljevanjem višje kvalificirane delovne sile.

Slika 5: Promet med Velenjem in Slovenj Gradcem bo v prihodnje potekal po novi prometni povezavi, kar bo vplivalo tudi na gospodarski razvoj Velenja.

Možnost, da bi Gorenje samo odločalo o svojem razvoju, s tem pa tudi o razvoju Velenja je verjetno zamujena.

Rezultati narativne analize, ki temelji na podatkih pridobljenih s participativnim raziskovanjem, kažejo na razkorak na pogled gospodarskega razvoja Velenja med večjimi starimi podjetji, kot sta Premogovnik Velenje in Gorenje ter manjšimi starimi in novimi podjetji.

Za prihodnji uspešni gospodarski razvoj Velenja je ključno prestrukturiranje Gorenja, vzpostavitve dobrih prometnih povezav, nadgradnja energetskega sektorja iz premogovništva v zeleno energetiko, boljša navezava gospodarstva in terciarnega izobraževanja. Glavni izziv pa je večja diverzifikacija velenjskega gospodarstva izven obstoječih gospodarskih panog, še posebno na tiste, ki primarno niso vezane na avtomobilsko industrijo.

7 Zahvala

Prispevek temelji na raziskovalnem programu Dediščina na obrobjih: novi pogledi na dediščino in identiteto znotraj in onkraj nacionalnega (P5-0408), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije ter mednarodnega projekta BRIGHT FUTURE, ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Obzorje 2020 v okviru programa JPI Urban Europe. Hvala Emilu Šterbenku in Neli Halilović za pomoč pri organizaciji in uspešni izvedbi terenskega dela.

8 Viri in Literatura

- Apih, J., Bergant, A., Klavora, J., Križaj, D., Maruško, H., Petek, N., Štular, K., Zakonjšek, T. H. 2016: Strategija razvoja in trženja turizma v Mestni občini velenje 2017-2021. Medmrežje: <http://arhiva.velenje.si/Seje%20sveta/2017/Strategija%20razvoja%20turizma%20MOV%202017%20-%202021.pdf> (27. 10. 2017).
- Avberšek, A. 2006: Gospodarstvo Savinjsko-Šaleške regije. Šaleška in Zgornja savinjska dolina – 19. zborovanje slovenskih geografov. Velenje.
- Bizovičar, M. 2019: Ko se mešata stara industrijska in sveža startupovska kri. Svet kapitala 162. (29. 11. 2019).
- Bole, D., Gašperič, P., Kozina, J., Kumer, P., Pipan, P., Tiran, J. 2018: Locals' narratives: case study town of Velenje, Slovenia. BRIGHT FUTURE project report, ZRC SAZU. Medmrežje: https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/t3.3_report_velenje_final_en.pdf (6. 5. 2019).
- Bole, D., Kozina, J., Tiran, J. 2020: Socioeconomic performance of small and medium-sized industrial towns: the Slovenian perspective. Moravian Geographical Reports 28-1.
- Bole, D., Nared, J. 2020: Velenje v mednarodnem in slovenskem kontekstu. Velenje, industrijsko mesto v preobrazbi, CAPACities 4. Ljubljana. DOI: https://doi.org/10.3986/9789610502623_05
- Bright Future. 2019: <https://giam.zrc-sazu.si/sl/bright-future#v> (15. 11. 2019).
- Clandinin, D. J., Connelly, F. M. 2000: Narrative inquiry: Experience and story in qualitative research. Jossey-Bass. San Francisco.
- Connelly, F. M., Clandinin, D. J. 2006: Narrative Inquiry: A Methodology for Studying Lived Experience. Research Studies in Music Education 27. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/1321103X060270010301>
- Čas Zajc, M. 2018: Zgodba tovarne v spominih njenih delavcev. Slovenj Gradec.
- Delovno aktivno prebivalstvo po sektorju zaposlitve, občine, Slovenija. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2015.
- Grgič, M. 2018: Največ pomoči za železnice, rudnik in energetiko. Delo (23. 8. 2018).
- Jamnišek, S. 2004: Od bajtarjev do astronautov. Ljubljana.
- Kotnik, K. 2019: Demografske spremembe : oblikovalec nove »stare« družbe na primeru Mestne občine Velenje. Demografske spremembe in regionalni razvoj, Regionalni razvoj 7. Ljubljana.

- Kozina, J., Bole, D. 2018: The impact of territorial policies on the distribution of the creative economy: tracking spatial patterns of innovation in Slovenia. *Hungarian Geographical Bulletin* 67, 3. DOI: <https://doi.org/10.15201/hungeobull.67.3.4>
- Lorenčič, A. 2013: Atelšek Ivan (1928-2011). Slovenska biografija. Medmrežje: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1000940/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (15. 11. 2019).
- Podatki o prometu. Direkcija RS za infrastrukturo. Ljubljana. 2018. Medmrežje: <https://podatki.gov.si/dataset/pldp-karte-prometnih-obremenitev> (28. 11. 2019).
- Potočnik, J. 1993: Od tovarne kos do podjetja Nieros. Od kovačije od moderne tovarne: 1773–1993. Slovenj Gradec.
- Prebivalstvo po starosti in spolu, občine, Slovenija. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2019. Medmrežje: https://pxweb.stat.si/SiStatDb/pxweb/sl/10_Dem_soc/10_Dem_soc__05_prebivalstvo__10_stevilo_preb__20_05C40_prebivalstvo_obcine/05C4002S.px/ (1. 6. 2019).
- Rozman, U. 2019: Razvojni problemi in priložnosti koroške statistične regije z vidika demografskih sprememb. Demografske spremembe in regionalni razvoj, Regionalni razvoj 7. Ljubljana.
- Špeh, N., Rošer, J., Barborič, B. 2019: Pokrajinska dinamika na širšem območju Družmirskega jezera in njene demografske posledice. Demografske spremembe in regionalni razvoj, Regionalni razvoj 7. Ljubljana.
- Šterbenk, E., Ževart, M., Ramšak, R. 2004: Jezera, o katerih bomo še slišali. *Geografski obzornik* 51, 1.
- Tiran, J., Bole, D., Gašperič, P., Kozina, J., Kumer, P., Pipan, P., Repolusk, P. 2018: Assessing social sustainability: case study town of Velenje, Slovenia. BRIGHT FUTURE project report, ZRC SAZU. Medmrežje: https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/t4.1_zrc_sazu_final_report_v3.pdf (25. 8. 2019).
- Tiran, J., Bole, D., Gašperič, P., Kozina, J., Kumer, P., Pipan, P. 2019: Vrednotenje družbene trajnostnosti malega industrijskega mesta: primer Velenja. *Geografski vestnik* 91, 2. DOI: 10.3986/GV91204
- Topič, M., Prezel, A., Turnšek, U. 2017: Družmirsko jezero. Uporaba jezera in okolice za turizem in rekreacijo. Visoka šola za varstvo okolja. Velenje.
- Zajc, P. Gabrovec, M., Pipan, P., Rupreht, A. 2019a: Potencial koroške železniške proge v čezmejnem prostoru. Trajnostni infrastrukturni razvoj Podravja. Maribor.
- Zajc, P. Gabrovec, M., Pipan, P., Rupreht, A. 2019b: Čezmejna dnevna mobilnost v Koroški regiji. Demografske spremembe in regionalni razvoj, Regionalni razvoj 7. Ljubljana.
- Zgodovina podjetja NIEROS Metal d.o.o. Slovenj Gradec. Medmrežje: <https://www.nieros.com/en/history> (20. 11. 2019).
- Žgank, N. 1999: Spomini »rdečega kralja«. Ljubljana.